

Tieto práce sú cenné predovšetkým po stránke metodologickej, lebo ukazujú na prístupy k výskumu toho-ktorého javu, cesty, operacionalizácie pojmového aparátu, použitie technik a možnosti strojno-početného spracovania výsledkov. Je logické, že interpretácia výsledkov, ich zovšeobecňovanie, patrí medzi uzlové problémy uverejnených prác.

Práca sovietského sociológa N. M. Blinova nazvaná *Rozvoj sociologických výskumov v ZSSR* (Sociológia č. 6) si zasluhuje mimoriadnu pozornosť z viacerých príčin. Predovšetkým preto, že plní nielen informačnú, ale i teoreticko-poznávaciu funkciu. Podáva rozsiahly prehľad o zameraní sociologických výskumov, publikovaných sociologických prác a o úlohe marxisticko-leninskej sociológie z hľadiska záverov XXV. zjazdu KSSS a vzťahu sociológie k iným vedným disciplinám. N. M. Blinov píše: „Aj všeobecná sociologická teória marxizmu-leninizmu, historický materializmus, ako aj sociologické teórie iných úrovní sa opierajú o jednotlivé spoločenské vedy. Syntetizujú a zovšeobecňujú ich údaje z hľadiska svojich špecifických úloh. Marxisticko-leninská sociológia zároveň vybavuje každú z týchto vied chápaním všeobecných zákonov fungovania a vývoja spoločenského organizmu a do istej miery aj pojmovým aparátom a metodikou výskumu.“

Špecifika marxisticko-leninskej sociológie ako spoločenskej vedy je v tom, že: 1. skúma spoločnosť a jej jednotlivé javy v ich celistvosti, jednote ekonomických, politických, ideologických, kultúrnych faktorov a 2. spája empirický, konkrétny výskum s teóriou na všetkých úrovniach až po všeobecnú sociologickú teóriu – historický materializmus, ktorý umožňuje všeobecné zákony fungovania a vývoja spoločnosti. Inými slovami, marxisticko-leninská sociológia má odhaľovať mechanizmy pôsobenia zákonov a zákonitostí spoločenského vývoja. Toto špecifikum vymedzuje veľké možnosti uplatnenia sociológie vo sfére riadenia – od odpovede na otázky, ktoré kladie život pracovného kolektívu, až po perspektívne problémy krajiny ako celku.“ (s. 551).

V rozhadoch najde čitateľ práce, ktoré mu prinesú nielen teoretické poznatky, ale i poznatky z výskumu sociálnych, ekonomických, politických a kultúrnych javov s dôrazom na sociologickú analýzu.

Veľmi cenné zdroje informácií nájde čitateľ v rubrikách nazvaných *Zo sociologického výskumu*, *Z vedeckého života*. Ak v rubrike *Zo sociologických výskumov* prevládajú informácie o doposiaľ uskutočnených výskumoch, potom v rubrike *Z vedeckého života* prevládajú informácie o uskutočnených vedeckých konferenciách, sympóziách, seminároch, ale i o práci Sociologickej spoločnosti a jej sekcií.

Významnú informačnú funkciu plnia predovšetkým uverejnené recenzie. Ich význam spočíva v tom, že orientujú čitateľa na publikované práce, hodnotenie ich obsahu, a to po stránke metodologickej, teoretickej, a ich využitie v praxi.

Sociológia 1977 se dá hodnotiť pozitívne najmä preto, že prináša štúdie a práce, ktoré nielenže reagovali na aktuálne problémy budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, ale mali i väčšiu teoreticko-metodologickú úroveň, ideologickú vyhradenosť. Budúce ročníky *Sociológie* by mali viac než doteraz publikovať štúdie zamerané proti buržoáznej ideológii a obmedzenosti buržoáznej empirickej sociológie. Nazdávame sa, že by sa mala viac prehĺbiť aj kritičnosť vlastnej sociologickej produkcie.

Alexander Fazik – Rudolf Franěk

M. M. Petrovskaja: Obščestvennoje mněnie v SŠA: oprosy i politika (*Veřejné mínění v USA: Výzkumy a politika*)

Moskva, Izd. Meždunarodnyje otnošenija 1977, 144 s.

V roce 1977 vyšla v Sovětském svazu práce M. M. Petrovské s názvem *Veřejné mínění v USA: výzkumy a politika*. Autorka se pokusila ukázat vývoj a současné zaměření výzkumů veřejného mínění ve Spojených státech amerických. Přínos práce spočívá v tom, že je podle našich informací v marxistické sociologii prvním soustavnějším dílem o vývoji, současných směrech a cílech, jakož i o obsahu a metodách výzkumu veřejného mínění v USA. Autorka se problematice nemohla věnovat v celém rozsahu, ale, jak ukazuje název práce, pokusila se o průřez vývojem názorů obyvatel Spojených států na problematiku vnitřní a zahraniční politiky. Odkrývá před čtenářem Spojené státy s jejich problémy vyvolanými všeobecnou krizí kapitalismu, inflací a dalšími „neduhy“ postihujícími svět kapitálu. Nejprve

se snaží přiblížit dobu, v níž výzkum veřejného mínění začínal, a postupně se dostává až k nejaktuálnějším současným otázkám výzkumu veřejného mínění.

Na mnoha konkrétních příkladech z výzkumné činnosti a výsledcích výzkumů dokumentuje pohyb veřejného mínění jak u politických otázek, tak i u sociálně ekonomické problematiky jako odraz současné situace v největší imperialistické velmoci. Cenné je, že teoretické úvahy opírá o časové řady získaných dat, z nichž je sledovaná problematika nejlépe patrná.

Vzhledem k tomu, že v USA se výzkumy veřejného mínění dnes zabývá více než 1000 organizací, vybrala si M. Petrovská pro ilustraci výsledky výzkumů dvou největších institucí – *Amerického ústavu pro výzkum veřejného mínění*, známého jako *Gallupův ústav*, a firmy *Harris and Associated*. Zvolila si je ze dvou důvodů: jednak pro jejich dlouholetou tradici a jednak proto, že provádějí celonárodní výzkumy na výběrovém souboru celé populace Spojených států. Spíše pro srovnání se zmiňuje také o výsledcích některých dalších institucí.

Soudobým výzkumům veřejného mínění předcházela pestrý vývoj, což ukazuje M. M. Petrovská v kapitole *Od „slaměných dotazů“ k ústavům veřejného mínění*. V této části provádí průřez historií výzkumů veřejného mínění, jejichž počátky spadají do druhé poloviny devatenáctého století, kdy byly podmíněny rozvojem americké kapitalistické společnosti a buržoazně demokratického státního zřízení.

Od těch dob byly formy, metody a prostředky zkoumání veřejného mínění zpracovány a zdokonaleny, jak ukazuje kapitola *Anatomie výzkumu: druhy a metody*. Pouze 5 % všech výzkumů je veřejně publikováno, 95 % výzkumů jsou tzv. neveřejné výzkumy, jejichž objednateli jsou různé politické orgány, odbory apod. (s. 40). Jejich výsledky zůstávají pro veřejnost neznámé. Část výzkumů tvoří experimentální výzkumy, jimiž je ověřována metodologie výzkumné činnosti. Zvláště pečlivě jsou zpracovávány metody výběru dotázaných a terénního šetření. Autorka oceňuje metodologii výběru dotázaných. Upozorňuje však na skutečnost, že přesvědčení pracovníků Gallupova ústavu o možnosti každého občana USA stát se respondentem, nebylo zatím v praxi dokázáno. I v nejpečlivěji provedeném výběru mohou nastat a nastávají odchylky, dané tím, že se mění zalidněnost oblastí, velikost aglomerací atd. Do vzorku se mnohdy nedostanou nejchudší vrstvy, zahraniční a barevní dělníci, v jejichž sociálním chování se nejvíce odrážejí problémy současných Spojených států. A tento fakt signalizuje, že hlasy „barevné a chudé Ameriky“ stále zůstávají nevyslyšeny.

Pokud se týká vlastního dotazování, zdůrazňuje M. M. Petrovská, že každá otázka pečlivě posuzována také externími spolupracovníky po stránce jazykové, stylistické a obsahové správnosti, srozumitelnosti i jednoznačnosti. V metodách Gallupova ústavu a firmy Harris nachází autorka některé stejné aspekty, ale také rozdíly. Jeden z nejpodstatnějších je ve způsobu interpretace získaných dat. Zatímco Gallup provádí prostý popis dat, Harris se zaměřuje na hlubší zkoumání odpovědí. Jeho pracovníci vycházejí ze zásady, že „povinností výzkumníků v oblasti veřejného mínění je proniknout do hloubky a objasnit, co si lidé myslí“ (s. 60).

M. M. Petrovská kladně hodnotí rozpracovanost metod a technik výběru respondentů, terénního šetření a způsoby interpretace dat. Upozorňuje, že je však stále nutné vidět souvislost mezi metodologickými principy s jejich třídním omezením a obsahem výzkumu i jeho výsledky, které slouží převážně zájmům monopolního kapitálu, tedy vládnoucími vrstvami USA. Řečeno slovy autorky v úvodu práce: „Výzkumy veřejného mínění splňují dvě základní funkce: na jedné straně jsou prostředkem vlivu na vědomí širokých mas, prostředkem jejich manipulace, a na straně druhé slouží jako specifický nástroj politické prověrky. Výzkumy veřejného mínění sehrávají roli jednoho z důležitých komponentů v systému prostředků ideologického působení (tisk, rozhlas, televize, kino apod.); s jejich pomocí se monopolistická buržoazie USA snaží ovlivňovat veřejné mínění a zakrývat své třídní cíle sociální demagogií“ (s. 5).

V dnešní době, lépe řečeno od šedesátých let, nastala pro výzkum veřejného mínění nová etapa. To souvisí s celkovou vnitropolitickou a zahraničně politickou orientací USA, která znepokojuje občany všech tříd a vrstev. Pozornost výzkumu veřejného mínění se stále více obrací k zahraničně politické problematice, aniž by ovšem byly opomíjeny názory na schopnost státní administrativy řešit sociální a vnitropolitické problémy země. Washington, osobující si roli „ochránce lidských práv a svobodného světa“, se snaží přesvědčit světovou veřejnost, že jeho politika je podporována uvnitř země širokými masami. Výzkumy však dokazují jinou skutečnost. Například na základě výzkumu názorů na důvěru ve vládu, realizovaného

firmou Harris v roce 1973, byla zjištěno, že „55 % veškerého dospělého obyvatelstva konstatovalo nejen odcizení a rozčarování, ale také značnou bezmocnost jakkoli ovlivňovat státní činitele“ (s. 90).

V kapitole *Výzkumy svědčí* autorka na mnoha konkrétních příkladech dokumentuje americkou skutečnost: stoupá pocit odcizení, hluboké nedůvěry a s tím souvisejí další „vředy“ na společnosti, jako je prudký růst narkomanie, alkoholismu mladistvých a zločinnosti. V jedné zprávě Harrisovy firmy se mimo jiné říká: „velká část Američanů (53 %) vyjádřila názor, že se nyní v samotných základech Ameriky objevilo cosi neblahého“ (s. 90). Toto znepokojení, které M. M. Petrovská ilustruje na výsledcích výzkumů, zasáhlo téměř všechny vrstvy obyvatelstva. Se současným vývojem není spokojeno 54 % kvalifikovaných dělníků, 55 % zaměstnanců, 55 % respondentů se středním příjmem, 52 % s vysokým příjmem, 58 % vesnického obyvatelstva, 55 % obyvatel měst, 67 % respondentů se středním a 56 % s vysokoškolským vzděláním, 57 % stoupenců demokratů a 50 % stoupenců republikánů (s. 90).

Výzkumy mínění státních a vládních činitelů v konfrontaci s výzkumy mínění obyvatelstva odhalují rozpor mezi názory vládnoucí třídy a občanů USA. Tak například z výzkumu názorů vládních činitelů na životní úroveň vyplynulo: „84 % státních činitelů v USA se vyjádřilo, že životní úroveň stoupá, životní standard se zvýšil, zlepšily se bytové podmínky a lidé mají více volného času na odpočinek a zábavu“ (s. 96). Avšak američtí občané vidí tyto otázky jinak: nejenže „pochybují o ... vládě, ale z vlastní zkušenosti se negativně vyslovují o její schopnosti řešit politickou krizi v USA („v tomto duchu se vyjádřilo 61 % veškerého obyvatelstva (s. 97)).

M. M. Petrovská dále dokumentuje uvedená zjištění na výsledcích, které ukazují znepokojení občanů orientací vládnoucích kruhů na vojenskoprůmyslový komplex, jehož závratné zisky jsou v přímém protikladu k celkové ekonomické situaci v zemi. Výsledky výzkumů z posledních let stabilně dokazují růst obav z hospodářského vývoje, zvláště z postupující inflace, což má dalekosáhlý vliv i na morální stav národa.

Shodně s pracovníky institucí pro výzkum veřejného mínění v USA autorka uvádí, že prostý popis složité situace nestačí. Na podkladě rozsáhlého empirického materiálu o určitých tendencích v sociálně politické sféře života v USA musí výzkumní pracovníci hledat cesty, jak napomáhat řešení obtížných problémů. Vláda by podle Harrise měla uskutečnit účinná opatření, jinak vzroste nedůvěra „těch, kterým se vládne, k těm, kteří vládnou“, do hrozivých rozměrů. Avšak zde se, jak upozorňuje autorka, objevují tendence „zaoblovat hrany výpovědí, ohlušovat veřejnost“. Výzkum veřejného mínění dostává vedle své funkce „měřit teplotu národa“ další roli — „sřázet vyšší teploty, jakmile budou stoupat nad přijatelný stupeň“. Jinými slovy, výzkum veřejného mínění v USA musí stále úzce navazovat na linii vládnoucích vrstev a nemůže se nikdy vymanit z třídně omezeného rámce buržoazní společnosti.

V kapitole *Většina pro uvolňování* věnuje M. M. Petrovská pozornost vývoji veřejného mínění ve vztahu k zahraničně politickým koncepcím a doktrínám Spojených států prakticky od druhé světové války až do první poloviny sedmdesátých let. Upozorňuje na vliv buržoazní propagandy, která vynakládá obrovské prostředky na zmanipulování mas, na podporu vojensko-mocenského postavení USA. Nejvíce byla americká veřejnost ovlivněna v první polovině šedesátých let, kdy pouze „18 % občanů souhlasilo s názorem, že Spojené státy americké se nemají vměšovat do mezinárodního vývoje a musí dát každému národu a zemi možnost vyřešit si po svém vlastní situaci“ (s. 111). Od té doby nastal ve veřejném mínění pohyb podmíněný mimo jiné krachem politiky USA ve Vietnamu. Autorka na základě marxisticko-leninského přístupu k problematice a na základě rozboru dat konstatuje, že to nebyl pouze krach „vietnamské politiky“, ale především změna poměru sil ve prospěch socialismu, co donutilo vládnoucí kruhy USA přehodnotit své vojenskopolitické možnosti a cíle. Určitý podíl, jak naznačují výzkumy, sehnála atmosféra uvnitř států. Autorka dokazuje, že veřejnost již není ochotna jednoznačně se stavět za některé vojenskopolitické doktríny a přijímat izolacionistickou politiku vlády. Tato skutečnost našla svůj výraz ve výzkumech: 82 % veřejnosti a 95 % státních činitelů souhlasí s tvrzením, že problém výroby, surovinové základny a inflace nemůže ani jedna země řešit izolovaně, a konstatují, že mezinárodní spolupráce je jedinou cestou, jak vyřešit současné závažné problémy (s. 117).

Občané USA stále více volají po zachování míru, po mírové spolupráci států s rozdílným společenským zřízením. Autorka dokládá tento fakt několika daty,

která například ukázala, že 85 % respondentů zařadilo z 18 předložených alternativ na 1. místo „zachování míru na celém světě“ (s. 118).

Výzkumy veřejného mínění rovněž potvrzují zájem americké veřejnosti o další prohloubení spolupráce se Sovětským svazem a o zlepšení vzájemných vztahů obou států. I přes tyto skutečnosti, jak upozorňuje autorka, nelze zapomínat na silné vlivy antikomunismu, antisovětismu, na horečné zbrojení, charakteristické pro současné Spojené státy, což nepříznivě ovlivňuje vývoj mezinárodních vztahů a zatěžuje proces uvolňování mezinárodního napětí a proces vojenského uvolňování.

Výzkum veřejného mínění v USA je důležitým prostředkem poznání názorů veřejnosti, je a bude však vždy třídně determinován. Autorka dospívá k závěru, že za současné hluboké ekonomické a sociálně politické krize jsou výsledky šetření jedním z nejdůležitějších podkladů k poznání situace v zemi, odhalení sfér nespokojenosti a vypracování základních preventivních opatření, která by zabránila konfliktním situacím. Tímto způsobem jsou výsledky výzkumu veřejného mínění využívány vládoucí třídou. Na druhé straně jsou také využívány pokrokovými silami USA k boji za skutečnou demokratizaci vnitropolitického života země, za realističtější zahraničně politickou linii a za zmírňování mezinárodního napětí.

V publikaci *Veřejné mínění v USA: výzkumy a politika* nemohla autorka postihnout všechny oblasti, jimiž se výzkum veřejného mínění ve Spojených státech zabývá. Věnovala proto největší pozornost názorům americké veřejnosti na vnitropolitické a zahraničně politické otázky, a to na některé specifické úseky. Recenzovaná práce je nesporně přínosem, neboť se M. M. Petrovské podařilo populárně vědeckou formou seznámit čtenáře s podstatnými rysy výzkumu veřejného mínění v USA a vytvořit „portrét“ Spojených států amerických viděných očima Američanů. Z tohoto důvodu zaujme nevelká kniha nejen odbornou veřejnost, ale i široké čtenářské vrstvy.

Marika Dražilová